

PRAVO KAO BITNA ODREDNICA SAVREMENE DRŽAVE

LAW AS AN IMPORTANT DETERMINANT OF THE MODERN STATE

Ismet Alija

SAŽETAK

Nesporna je postavka da je pravo nastalo kao evidentna društvena pojava kad i država, kao i postavka da je prije državnog postojalo običajno pravo. Takođe, svako društvo koje posjeduje svijest o sebi i okolini - živi u nekakvoj organizovanoj zajednici. Bitna karakteristika organizacije jesu pravila ponašanja pojedinaca i grupa (u jedinicama organizacije). Pravila i njihova primjena objedinjuju organizaciju u cjelinu te omogućavaju da organizacija bude funkcionalna i efektivna, odnosno društveno plodotvorna. Ako je država zaista društvena organizacija za upravljanje društvenim procesima (interesima i ponašanjima), onda je potpuno jasno da država (vlast) nije moguća bez prava, kao i pravo bez organizovanog poretka.

Ključne riječi: pravo, savremena država, norma, društvena pojava

Key words: law, modern state, legal norm, social construct

ABSTRACT

It is beyond doubt that law was created as an evident social construct at the same time as the state, as well as the contention that before state law there existed customary law. Also, every society that possesses consciousness of itself and its surrounding – lives in some kind of an organized community. The important characteristic of such an organization are the rules of behavior of the individual and the group (in the units of organization). The rules and

their application combine the organization into a single whole and make possible the functioning and the effectiveness of such an organization, and allow it to be societally fruitful. If the state is really a social organization for the management of social processes (and interests and behaviors), than it is completely clear that the state (government) is not possible without law, and law is not possible without organized order.

UVOD

Pravo već desetljećima pokušavaju definisati mnogi istaknuti pravници i teoretičari. Svako od njih daje neku svoju, ali opet nedeovoljno sveobuhvatnu definiciju. Razlog je svakako taj što pravo ne obuhvata samo skup pravnih normi koje su obavezujuće, sankcionisane i iza kojih stoji državna prinuda. Pri definisanju pojma prava uvijek se mora gledati i koja je to uloga prava, odnosno koji je razlog njegovog postojanja. Osnovna uloga prava u svim periodima razvoja prava i, pogotovo, države jeste uspostavljanje i održavanje poretka.

POJAM PRAVA U SAVREMENOJ DRŽAVI

Pravo su kroz historiju definisali razni autori, ali jedinstvene, opšteprihvaćene definicije ni do danas nema. U tom smislu još uvijek može vrijediti ironična Kantova opaska da se “pravom bave toliki pravници,

a da se još uvijek ne zna šta je pravo". Osnovni spor među pravnicima je, može se reći, u jednostranom prenaplašavanju činioca i aspekata prava. Zato ćemo mi poći od jedne enciklopedijske definicije prava. Tako "Pravna enciklopedija" definiše pravo kao: "sistem društvenih normi koje sankcioniše država i koje predstavljaju volju vladajuće klase, a imaju za cilj da održe dati društveni poredak, odnosno u krajnjoj liniji, dati način proizvodnje, koji je u interesu vladajuće klase".⁸⁶

Teoretičari prava razlikuju dva činioca prava: spoljašni i unutrašnji, pri čemu spoljnim elementom smatraju državne sankcije, a unutrašnjim elementom društvene odnose, radnje, kao i ponašanja ljudi koja se pravom regulišu. U tom razmatranju postoje dva osnovna gledišta. Prvo smatra da pravo reguliše samo spoljne, tjelesne radnje – ponašanje ljudi, i drugo – da ono reguliše slobodu čovjekovog postupanja u slučaju kada bi ta sloboda mogla doći u sukob sa slobodom drugog čovjeka.

I "Politička enciklopedija" definiše pravo: "Pravo je veoma složena pojava, pa se pri određivanju njegova pojma nailazi na najrazličitije stavove. Pojedine definicije treba da se međusobno razlikuju / najčešće po tome što obuhvataju različite elemente prava, koji svi stvarno u pravu postoje...".⁸⁷ Tako bi se uopšteno pravo moglo odrediti kao skup normi koje u krajnjoj liniji sankcioniše država, koje štite prvenstveno interese vladajuće klase kao nosioca datog društvenog sistema određenog objektivnim stanjem razvoja društva, i koje regulišu prvenstveno odnose u kojima dolazi do sukoba klasa, odnosno društvenih sukoba uopšte (prvenstveno ekonomske i političke odnose).

Proučavanje definicija prava date u "Pojmovniku liberalne demokratije" dovelo nas je do konstatacije da je neophodno razlikovati *pravo kao opštu društvenu*

⁸⁶"Pravna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1979., str. 1054.

⁸⁷"Politička enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1975., str. 810-811.

pojavu karakterističnu za određeni nivo društvenog razvoja, s jedne strane, od *pravnog sistema određene države*, s druge strane. Čak i ako prihvatimo da je međunarodno pravo poseban pravni sistem, to je druga vrsta prava iza koje ne stoji neposredan tvorac prava i nosilac moći, sile i nasilja.⁸⁸ Opravdano je postaviti pitanje ne daje li sadašnja situacija u međunarodnom pravu (ili možda tačnije u međunarodnim pravima) faktičke osnove za izrazitu dominaciju moćnih država-članica međunarodnih organizacija i saveza da nameću svoju volju i prekrajaju svijet po svojoj zamisli. Za intervencije međunarodne zajednice samo velike države (npr. stalne članice Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija) ili Evropska unija mogu dati finansijska sredstva i potrebne civilne ili vojne snage. Faktički i teorijski se postavlja pitanje odnosa suvereniteta države i državnog prava – bilo na nivou svijeta, bilo na nivou Evropske unije⁸⁹ ili na nekom drugom nivou. U suštini se javlja "nadpravo", te ranije, ali i savremene definicije prava koje pravo vezuju za državu - ne mogu opstati.

Napis o pravu "Pojmovnik liberalne demokratije"⁹⁰ postavlja nam i pitanje o institucionalizovanosti, sveobuhvatnosti, vrhovnosti i otvorenosti prava, odnosno pravnog sistema. Ako je međunarodno pravo nadređeno pravu (malih) država, i ako je to pravo institucionalizovano, onda državno pravo nije "vrhovno", a to pogotovo nije pravni sistem jedne države.

I kod utvrđivanja sveobuhvatnosti državnog prava na osnovu toga što ono polaže pravo da uređuje bilo koji vrstu ponašanja ostaju otvorena dva pitanja. Prvo, pravo države, odnosno njen pravni sistem ne može da "polaže pravo da uređuje bilo koju vrstu

⁸⁸"Pravna enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1979., str. 686, 1050.

⁸⁹ Primjer: komunitarne norme Evropske unije, koje imaju primat nad normama država-članica Evropske unije - osim u Francuskoj.

⁹⁰Vujačić I., Mijatović B., Marinković T., "Pojmovnik liberalne demokratije", Službeni glasnik, Beograd, 2008., str. 146.

ponašanja”, već samo ponašanje na teritoriji određene države za koju ima ovlaštenje, odnosno koja su u nadležnosti pravnog sistema odnosno države. Državno pravo samo učestvuje u uređivanju međunarodnih odnosa koji su u nadležnosti međunarodnih prava.⁹¹ Suprematiju državnog prava, odnosno pravnog sistema shvatamo kao nadređenost pravnih normi i propisa svim drugim normama u stvarnom odnosu, ali ne smijemo zaboraviti da se državno pravo razvija iz običajnog i uspostavljenog moralnog sistema (važjećeg sistema orijentacionih vrijednosti).

Mnogi istaknuti pravници – teoretičari, čija nastojanja veoma uvažavamo, pokušavali su da definišu pravo. Proučavajući njihova djela nameće se zaključak da se moraju radno definisati i razlikovati pravo kao sistem, s jedne strane, i pravo kao praksa i instrument vladavine i upravljanja, s druge strane.

Jedna od predloženih definicija prava kao društvene pojave i tvorevine društva, koja obuhvata sve vidove i sva dobra društvenog razvoja, ima svojstva radne definicije i glasi: *Pravo je unutrašnji, standardizovani proces svake društvene zajednice nužnog uređivanja međusobnih odnosa članova te zajednice, u kojoj je oformljena dovoljno moćna grupa da određuje obavezne norme ponašanja i da njihovu primjenu obezbijedi u praksi života demonstracijom opravdanosti, prijetnjom primjene sile ili praktikovanjem sile i nasilja.*

Shodno naprijed rečenom, naša definicija prava od nastanka države glasi: “Pravo je sistematizovan skup normi kojima država reguliše ponašanje državljana u međusobnim odnosima, nužno u korist ostvarivanja bitnih interesa društva i svoju sopstvenu korist, čiju primjenu garantuje primjenom moći države, uključujući i prijetnju i primjenu sile.”

⁹¹“Politička enciklopedija”, Savremena administracija, Beograd, 1975., str. 562.; Avramov S., Kreća M., “Međunarodno javno pravo”, Savremena administracija, Beograd, 1999., str. 3-10., 36-40.

ULOGA I FUNKCIJE PRAVA U SAVREMENOJ DRŽAVI

Osnovna uloga i funkcija prava, kako smo ga mi definisali, jeste artikulisanje i obezbjeđenje opštedruštvenih interesa, interesa posebnih društvenih grupa, zajednica i pojedinaca, time što će propisati šta je zabranjeno, a šta je dozvoljeno. Državno pravo - kao vrhovno - svoje norme iskazuje kao povezane cjeline dispozicije i sankcije, a njihovo ispunjenje, u krajnjem, obezbjeđuje primjenom monopolisanog fizičkog nasilja države kao legalnog i legitimnog. Ovo stanovište ne usvajamo na osnovu ideoloških argumenata, već na osnovu dokazane međuzavisnosti u postojanju i djelovanju dijelova društva – od pojedinaca do konkretnih društava (u okvirima granica država) i ljudskog društva kao cjeline. Dakle, znamo da nema vladajuće klase i njenih interesa bez postojanja podanika i njihovih interesa koji moraju biti u nekoj konkretno prihvatljivoj mjeri u datom vremenu i prostoru. Ovim nismo rekli da se međusobna borba u društvu za društveni položaj ukida i da nastaje homogeno sretno i solidarno društvo. Naprotiv, ovim samo tvrdimo da pravo, kroz pravni poredak i sistem, svojim propisima i prinudom kanališe tu borbu, njene oblike, intenzitete, sredstva i ciljeve - na one koje je ono svojim normama odredilo kao dozvoljeno. Ostale oblike i učesnike u njima kažnjava. To je, prema Radomiru Lukiću, izvršavanje funkcije *obezbjeđivanja mira*,⁹² ili bar sprečavanje oblika i sadržaja borbe koji bi narušili poredak i odnose nužne za neophodnu proizvodnju društvenih dobara i neophodnu društvenu reprodukciju. Jednostavno rečeno, uspješnom vladanju i upravljanju neophodan je mir i dosljedno, sistematsko izvršavanje prava i dužnosti. Nasuprot tome nastaje haos.⁹³

⁹²Isto, str. 50.

⁹³Mitrović D., “Načela, oblici, ideje i baština”, Službeni list SRJ, Beograd, 1997., str. 111., 155., 161.

Mir je jedna od sadržina funkcija prava. To je, u suštini, odsustvo svakog remećenja ustaljenog reda i poretka; u nekim vremenskim periodima nužan za progres, a u nekim periodima - smetnja progresu. Pravo koje favorizuje opštedruštvene interese ne može biti stabilno, već mora biti dinamično pravo, sposobno da se mijenja u skladu sa zahtjevima razvoja, a da ostane relativno stabilno na duži rok. To je pravo sa velikom prognostikom moći.

Takođe, bitna funkcija je ostvarivanja pravde. Ali na pitanje šta je to pravda, o kojoj i kakvoj je pravdi riječ, pravo određenog doba treba da otkrije.

Profesor Dragoslav Slović, u knjizi "Filozofija prava", i dalje govori o pravu na pravdu, i kaže: "Pravo je stoga oblik društvene organizacije da se zaštiti i sprovede pravda koja proističe iz prirode stvari, i suštine onog pojma koji se pravno oblikuje (...) a mnogi kanonski orijentisani pravници i filozofi u pravdi vide božanske, dakle vječne i nepromjenjive vrijednosti, a u pravu ovozemaljske ljudske zakone koje treba da sprovedu božanska pravila (...). U filozofskom smislu (...) ističe te se ona javlja u obliku:

- Komutativne i
- Distributivne pravde (...).

(...) Komutativna pravda se dijeli svima na jednake dijelove (...). Svi smo, dakle pred komutativnom pravdom izjednačeni (...) bez obzira na to da li su i kako učestvovali u stvaranju onoga što je predmet podjele, odnosno pravde.

Po kriterijumima distributivne pravde pravedno je da svako dobije onaj njen dio koji je proporcionalan njegovom doprinosu u stvaranju onog što čini predmetnost učešća u njenoj podjeli".⁹⁴

⁹⁴Slović D., "Filozofija prava i ekonomije", Finex, Beograd, 2006., str. 124-125.

Na kraju izlaganja o ulozi i funkcijama prava neophodno je još pomenuti da u društvene funkcije prava takođe spadaju:

1. integraciono – koheziona;
2. selekciona;
3. uravnotežujuća;
4. obrazovno–vaspitna;
5. usmjeravajuća i
6. informativna.

ZAKLJUČAK

Pravo u razna vremena definišu razni autori, ali jedinstvene, opšteprihvatačene definicije ni do danas nema. U tom smislu još uvijek može da važi ironična Kantova opaska da se "pravom bave toliki pravnici, a da se još uvijek ne zna šta je pravo"

Osnovna uloga prava u svim periodima razvoja prava i, pogotovo, države jeste uspostavljanje i održavanje poretka - kako prava, tako i države, jer je *pravo bitan činilac poretka*.

U okviru poretka shvaćenog kao sistema pravo ostvaruje ulogu i funkciju:

1. informisanja, kako bi se znalo šta je dozvoljeno – zabranjeno; šta je dobro, a šta zlo; šta je poželjno, a šta nepoželjno itd.;
2. primjenjivana odredba normi u praksi i nadzire primjenu – sve to posredno i neposredno;
3. proučava konflikte i načine njihovog razrješavanja; i
4. prilagođava norme potrebama društva i poretka; ocjenjuje efekte funkcionisanja prava, pravnog poretka i pravnog sistema.

LITERATURA

1. Avramov S., Kreća M., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1999.
2. Hasić Z., „Država“, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Sarajevo, 2009.

3. Hasić Z., „Struktura prava: Uvod u nauku o državi i pravu“, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Sarajevo, 2010.
4. Lukić R., „Teorija države i prava II - Teorija prava“, Naučna knjiga, Beograd, 1957.
5. Mitrović D., “Načela, oblici, ideje i baština”, Službeni list SRJ, Beograd, 1997.
6. Muhić F., „Teorija države i prava“, Magistrat, Sarajevo, 1999.
7. Perić B., „Struktura prava“, Informator, Zagreb, 1994.
8. “Politička enciklopedija”, Savremena administracija, Beograd, 1975.
9. „Pravna enciklopedija”, Savemena administracija, Beograd, 1979.
10. Slović D., “Filozofija prava i ekonomije”, Finex, Beograd, 2006.
11. Visković N., „Država i pravo“, Birotehnika CDO, Zagreb, 1997.
12. Vujačić I., Mijatović B., Marinković T., “Pojmovnik liberalne demokratije”, Službeni glasnik, Beograd, 2008.